

ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА ПОЛЬЩІ ЩОДО УКРАЇНЦІВ У 1919 – 1939 РОКАХ: СПРОБА ПЕРІОДИЗАЦІЇ

У статті розглядаються умови діяльності освітніх навчальних закладів в існуючому нормативному полі Польської держави в міжвоєнний період. Аналіз законодавчих документів дозволив переглянути подану Є.Пеленським на початку 30-х рр. XX ст. періодизацію функціонування українського шкільництва на теренах Східної Галичини. Запропонована автором періодизація відображає нові обставини в роботі середніх навчальних закладів освіти, особливості впровадження політики колонізації на кожному з виділених етапів.

Ключові слова: колонізація освіти, політика асиміляції, циркуляри, нормативні документи, кураторія Львівського шкільного округу, періодизація.

У міжвоєнний період на приєднаних до Польщі українських етнічних землях гостро постала проблема загрози українській національній школі. Впродовж 1919 -- 1939 рр. у галузі освіти було прийнято низку законів, постанов і розпоряджень, ознайомлення з якими засвідчує тенденцію до денационалізації української школи та поступове витіснення її з освітньої мережі держави.

Аналізуючи стан українського шкільництва в Польщі за 1919 – 1933 рр., відомий педагог і громадський діяч Є.Пеленський виділив дві фази в його розвитку і памітив початок третьої [9, 168]. Перша – 1919 – 1922 рр. – характеризується незначними змінами у програмі навчання, друга – 1923 – 1931 рр. – зменшенням обсягу вживання української мови в навчальному процесі та діловодстві школи, а початок третьої – 1932 р. – засвідчив розгортання наступу на права та можливості української школи.

Однак глибше вивчення освітянських законів та розпоряджень польського уряду щодо української школи дозволяє переглянути цю періодизацію. Характеристика першого періоду, на нашу думку, вичерпується ознаками, виділеними Є. Пеленським. Час другого періоду варто обмежити 1928 роком і розглядати як початок асиміляційної діяльності уряду щодо українських шкіл. Третій період – 1929 – 1933 р. – важливий спробами законодавчо закріпити політику колонізації. А в четвертому періоді – 1934 – 1939 рр. – уряд розгорнув широкий наступ на всі види освітньої діяльності національних меншин.

Перший період (1919 – 1922 рр.) збігається з часом формування Польщі як національної держави. Щоб уникнути виконання положень Версальського та Ризького договорів про права національних меншин [20, 827], польський уряд вдався до фальсифікації їх чисельності [V, 2 – 5]. Діяльність уряду та суспільно-громадських інституцій мали спрямовувати національну політику в таке річище, щоб невдовзі українське питання “або зовсім не існувало б, або не поставало б у такій гострій формі” [26, 1].

Перші програми для загальноосвітніх шкіл усіх типів, що закладали основи політики асиміляції українських дітей через освіту, були створені саме в 1919 – 1922 рр. Важливим кроком влади була ліквідація крайової шкільної ради і створення кураторії Львівського шкільного округу як вищого органу управління освітою в Східній Галичині [9, 170]. Очолювали кураторію лише поляки, захисником прав української громади тут виступав єдиний представник греко-католицького духовенства [13, 37].

Частина українського народу до 1923 р. ще вірила у гарантії країн Антанти щодо захисту своїх політичних та національно-культурних прав, спостерігаючи у повсякденні освітянських закладів уживання національної мови [21, 447]. У квітні 1923 р. на розгляд Політичного комітету Ради Міністрів був поданий проєкт “Загальні напрямки політики на східних кресах”, в якому зазначалося, що освіта “повинна служити зміцненню польського елемента та перетворенню місцевого населення на громадян, які прихильно ставилися б до Польщі” [8, 258].

На терені шкільництва кресова політика уряду мала проявляватись згідно з прийнятим у жовтні 1923 р. рішенням про неможливість існування державних шкіл з українською мовою навчання, бо "всі школи, як публічні так і приватні, на території Річчосполитої Польської є в стислім значінню польськими школами" [2, 3]. Ставало очевидним, що має бути польська школа. Основною умовою реалізації права на освіту стає знання польської мови. Ще в 1920/21 н. р. для вступу до першого класу гімназій був уведений вступний іспит з польської мови в обсязі української [21, 220], а з січня 1924 р. польська мова вводилася як іспит зрілості в українських гімназіях [2, 30]. Цими рішеннями влада обмежувала вступ українських дітей до середніх навчальних закладів, а відповідно – й перспективу здобуття вищої освіти. Слід підкреслити, що на той час польську мову в українських початкових школах не вчили на рівні з українською, а введення випускного екзамену з польської ускладнювало для українських дітей процес проходження матури (матура (лат.) – іспит зрілості після закінчення середньої школи, учительської семінарії або ліцею).

У березні 1924 р. Кураторія видала розпорядження про усунення з державних і приватних гімназій української мови як мови спілкування між учнями і вчителями [2, 14]. Як згадують вихованці українських гімназій, польські вчителі радо виконували це рішення, а учні гімназій нерідко зазнавали покарань за спілкування рідною мовою [19].

Наступним кроком полонізації української школи було прийняття 31 липня 1924 р. "Закону з новими засадами в організації шкільництва", відомого в історичній літературі як "Закон Грабського". Цей закон завдав нищівного удару українському шкільництву, запровадивши двомовні школи, і розглядався як засіб асиміляційного впливу на українських дітей. У законі зазначалося, що для заснування національної школи необхідна декларація непольського населення, яке проживало б компактно в одній місцевості (ст. 3) [22, 111]. Варто зауважити, що відкриття української школи мали право домагатися родичі дітей тільки української національності, а польської – родичі дітей

усіх національностей. Встановлювалася також різниця в кількості осіб, які мали право підписати заяви на “науку в матірній мові”: 40 родичів українців і 20 поляків. Це означало, що один голос поляка мав вартість двох голосів українців (стаття 3).

Згідно з офіційним переписом, у 1923/24 н.р. в Польщі функціонувало 255 державних середніх шкіл. На українських етнічних територіях нараховувалося 104 державні середні школи. Серед них тільки шість були українськими і діяли в Галичині [IV, 15].

Нові вимоги закону також обмежували можливість заснування в Галичині учительських семінарій, бо “новоосновувані державні учительські семінарії будуть двоязичні”. В практичному житті це означало, що український народ в майбутньому міг мати вчителів лише з утраквістичних учительських семінарій. Порівняння статистичних відомостей дає змогу простежити, як це відбувалося на практиці: в 1918 р. у Східній Галичині було 13 державних учительських семінарій, з них 10 – утраквістичних [2, 16], у 1922 р. – 2 українських, 8 утраквістичних і 11 польських [15, 28], а в 1923 р. вже не було жодної української державної учительської семінарії.

Нормативно-правові акти наступних років у галузі освіти розкривають суперечливу, проте послідовну політику уряду, спрямовану на витіснення української школи з терену освітянства. Розпорядок міністра освіти від 07.01.1925 р. підтверджував, що національні меншини мають право домагатися рідної мови навчання згідно з результатами останнього перепису [17, 37], а декларації від польських батьків щодо запровадження навчання польською мовою приймалися аж до 30 квітня. Показовою є постанова Ради Міністрів Польщі від 08.06.1925 р., що передбачала створення утраквістичних гімназій у Львові, Перемишлі і Тернополі шляхом злиття перших класів польських та українських гімназій [4, 2]. Заслуговує на увагу лист Міністерства освіти від 18.07.1925 р. про те, що українських дітей слід давати до утраквістичних шкіл, а польських, які не хочуть ходити в двомовні школи, – до польських [23, 577]. Навіть побіжний перегляд прийнятих урядом нормативно-правових актів дає підстави для обґрунтування твердження С.Хруцького на

законодавці Сейму про те, що “найяскравішої форми національний цей приправ в діянні освітньої політики” [16, 3].

Тиск на права української школи проводився настільки успішно, що С.Габський в 1925 р. заявив: “...протягом 15 літ Польща успіє сполонізувати українське населення” [III, 11]. Для учнів, які не закінчили початкову школу з польською мовою навчання, вступний іспит у середні школи слід було здавати окремо у Варшаві, Кракові, Львові, Познані та Вільно [23, 501 – 502]. Кроком до скорочення українських шкіл стало розпорядження від 12 лютого 1924 р., за яким шкільним інспекторам рекомендувалося провести в усіх українських державних і приватних школах “якнай докладнішу візитацію з науки історії і географії Польщі”. Виявлення незадовільних знань із цих предметів ставало підставою для закриття шкіл [23, 106].

Протягом 1925 – 1926 рр. відбувалася перша реформа в навчальних програмах, яка проводилася з метою узгодження навчального матеріалу між початковою школою, гімназіями нижчого і вищого типів і передбачала включення до програми пропедевтичних курсів нових предметів [28, 181]. Характеристика програм — це окрема тема дослідження. Зазначимо лише, що зміни відбулися як в розкладі годин окремих предметів у школах усіх типів, так і в змісті навчальних програм [23, 369 – 370].

Паралельно польський уряд вказував учителям на потребу посилення роботи з державного виховання. Звітні документи Львівської державної гімназії за різні роки дозволяють скласти перелік державних і національних свят, відзначення яких було обов’язковим для школи: це свято незалежності Польщі, іменин п.Президента, іменин Й.Пілсудського, річниця Польської конституції тощо [6, 7]. З нагоди святкування Дня конституції учнів українських шкіл примушували брати участь у польовому богослужінню, після якого відбувався парад озброєних польських скаутів [12, 9].

Наступний крок уряду був спрямований на юридичне закріплення проведеної шкільної реформи. Вагомі закони і розпорядження, що визначали тогочасний стан української школи, характеризують третій період освітньої діяльності польської

влади (1929 – 1932 рр.). У цей час було прийнято додаток до “Закону Грабського” про можливий термін зміни мови навчання у школі [24, 542], а також низку розпоряджень ідеологічного спрямування [24].

У 1930/31 н. р. спостерігався великий наплив у школи дітей, народжених у повоснні роки, однак 840 тисячам з них не вистачало місця в діючих школах [3, 17]. Щоб якось вийти із ситуації, уряд вживав різних заходів, але вони не давали очікуваних результатів (наприклад, семикласні школи перетворювали в чотирикласні, чотирикласні в три- і двокласні і т.д.). Визначальний вплив на внутрішню, зокрема освітню політику Польщі у ці роки мали суспільно-політичні зміни в устрої сусідніх держав – Німеччини, Чехословаччини та Радянського Союзу. Переорієнтація їхніх освітніх систем на те, щоб “перетопити верхи й низи в один міцний моноліт – відданого державі й нації громадянина” [III, 5], не могла залишитися поза увагою уряду Польщі. У Німеччині й Чехословаччині на той час функціонувала 8-річна трудова школа, в Радянському Союзі – спочатку семи, а пізніше – 9-річна загальна єдина трудова школа. Керівники Польщі розуміли, що в міждержавному суперництві перемогу здобуде той державний устрій, в якому освіта загальної маси населення буде поставлена на вищий рівень і громадяни матимуть змогу швидко здобувати знання й оволодівати фаховими навичками. Потрібна була реформа. Тому у 1932 р. було прийнято два нормативних документи – “Закон про устрій шкільництва” та “Закон про приватні школи й наукові установи” [5, 65 – 70, 82 – 84].

Перший із них кардинально змінював організацію польського шкільництва. За ним створювалися фахові школи нижчого ступеня, в яких учні мали можливість отримувати практичні навички. Щоб заповнити прогалини неосвіченості, що виникли на початку 30-х років, запроваджувалася доповнююча освіта, яка передбачала навчання дітей на різних курсах і в гуртках. Зміни в структурі середньої освіти змінювали функціональну роль гімназій, для життєздатності яких був затверджений новий статут [25, 466 – 524].

У “Законі про приватні школи й наукові установи” визначалися

умови відкриття приватних навчальних закладів. Нові вимоги узаконували подальше обмеження прав на здобуття освіти для національних меншин Польщі. Деякі положення були сформульовані з порушеннями ст. 110 Конституції Польщі [27, 22], наприклад: директором (управителем) або вчителем приватної школи міг бути тільки польський громадянин. Від кожного вчителя, як і від власника школи, вимагалося представлення підписаних польською владою офіційних довідок про те, що він поведився "бездоганно під моральним оглядом та у відношенні до держави" [5, 83].

На останній – четвертий період (1933 – 1939 рр.) – припадає посилення процесу полонізації середніх навчальних закладів. Спостерігається закриття українських приватних гімназій і заміна їх утравквістичними школами. Низка розпоряджень Міністерства віросповідань і освіти була присвячена рецензуванню підручників для шкіл з українською мовою навчання [11, 25], забороні використовувати в навчальному процесі твори окремих українських письменників. У переліку вилученої навчальної літератури були книги І.Котляревського, О.Маковея, М.Костомарова, П.Куліша, І.Крип'якевича, М.Возняка, а також посібники, видані польською мовою: Budzynowski W. "Mała Historija Ukrajiny" (1924) і "Ogląd Huculszczyzny ukrajinskogo narodu" (1925) [1, 18].

Українська школа зазнала нових утисків щодо підготовки вчительських кадрів для національної школи. У квітні 1933 р. Міністерство освіти видало розпорядження про припинення набору учнів до учительських семінарій [11, 135]. У 1936 р. було ліквідовано останні класи існуючих учительських семінарій.

Рішенням від 20 листопада 1936 р. Комітет у справах національностей зробив заяву, що, "з уваги на необхідність забезпечити локальні інтереси польських меншостей, про скасування утравквізації не може бути й мови" [10, 174].

У березні 1939 р. Рада міністрів Польщі прийняла постанову, якою передбачалося, що в повітах на захід від р. Сян утравквістичні школи ліквідуються і стають польськими [1, 87].

Учителі шкіл та українська громадськість були шоковані

натиском і безпринципністю польської влади. “Те, що діється у нас на освітньо-культурному відтинку, є нерозумним експериментом, трагічним у наслідках”, – охарактеризував ситуацію посол Д.Великанович [18, 109]. Питання занепаду української школи українські політики неодноразово порушували на засіданнях Сейму та в пресі [14], закликаючи уряд стабілізувати освітянську політику і повернути українській школі гарантовані Конституцією її права і можливості.

Отже, польський уряд у міжвоєнний період через Міністерство віросповідань і освіти та Львівську шкільну кураторію систематично і цілеспрямовано проводив політику нищення української школи. Акція розвивалася у напрямі полонізації українських дітей шляхом заборони української мови в навчальному процесі та спілкуванні, знецінення здобутків української національної культури, перекручення й приниження української історії. На українських дітей чинився тиск, щоб відлучити їх від національного і прищепити вірнопадданські погляди ревних громадян держави. Переслідувань зазнавали українські вчителі, які за свою національну приналежність трактувалися як другорядні при працевлаштуванні та реалізації прав їх як членів учительських колективів. Безуспішною у боротьбі з політикою полонізації освіти виявилась досить активна робота українських громадських організацій та політичних діячів, що виступили в обороні національної школи. Цілеспрямована та інтенсивна діяльність польської влади в галузі освіти в кінці 1930-их років привела українську школу до занепаду і поставила питання про доцільність її існування в освітній системі держави.

I. Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДА України у Львові). – Ф. 179. – Оп. 1. – Спр. 253.

II. ЦДА України у Львові. – Ф. 179. – Оп. 1. – Спр. 264.

III. ЦДА України у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 2012.

IV. ЦДА України у Львові. – Ф. 779. – Оп. 1. – Спр. 78.

V. Державний архів Львівської області. – Ф. 1. – Оп. 52. – Спр. 27.

I. Білавич Г., Савчук Б. Товариство “Рідна школа” (1881 – 1939 рр.). – Івано-Франківськ: “Лілея – НВ”. 1999. – 206 с.

2. Виймо в дзвін!.. Польська шкільна влада проводить ліквідацію шкільництва! – Львів: УПГ, 1924. – 32 с.
3. Герасимович І. Нова реформа шкільництва в Польщі // Рідна школа – 1932. – Ч.2. – С.17 – 20.
4. Діло. – 1925. – 30 серпня.
5. Закон про устрій шкільництва. Закон про приватні школи й наукові та шкільні установи // Рідна школа. – 1932. – Ч.5 – 6. – С. 65 – 70, 82 – 84.
6. Звідомлення за шкільні роки 1921/22 – 1930/31 (За шкільний рік 1931/32). – Львів: Накладом батьківського комітету, 1932. – 94 с.
7. Звідомлення про життя й працю в державній гімназії з українською мовою навчання – філії у Львові у 1937 – 38 шкільному році. – Львів: Накладом батьківського комітету, 1938. – 104 с.
8. Красівський О. Східна Галичина і Польща в 1918 – 1923 рр. Проблеми взаємовідносин. – К.: Вид-во УАДУ, 1998. – 299 с.
9. Пеленський Є. Ю. Сучасне українське середнє й високе шкільництво в Галичині й на Волині. – Львів: Б.в., б.р. – 180 с.
10. Сливка Ю. Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920 – 1939.). – К.: Наукова думка, 1985. – 271 с.
11. Ступарик Б. Шкільництво Галичини (1772 – 1939). – Івано-Франківськ.: Б.в., 1994. – 143 с.
12. 3-й майський обхід і українська молодь державних шкіл // Рідна школа. – 1927. – Ч.1. – С. 9.
13. Українське шкільництво на Буковині, в Галичині, на Закарпатті та в Канаді. – Прага: Б.в., 1932. – 71 с.
14. Див.: Українське шкільництво в Польщі: З промови посла В. Целевича // Національна політика. – 1939. – Ч.3. – С.11; І. Ю. Українське шкільництво й учительство в дзеркалі нашої преси // Учительське слово. – 1938. – Ч.12. – С.3.
15. Федорович К. Українські школи в Галичині у світлі законів і практики. – Львів: Б.в., 1924. – 94 с.
16. Хруцький С. У “новітній школі”// Діло. – 1925. – 1 листопада.
17. Целевич В. Про нові польські шкільні закони. – Львів: Б.в., 1925. – 43 с.
18. Шкільна політика супроти українців: з промови посла Д. Великановича // Рідна школа. – 1935. – Ч 7/8. – С.86 – 87.
19. Ювілейна книга Української гімназії в Тернополі. 1898-1998. До сторіччя заснування. – Тернопіль, Львів: Вид-во ІТШ у Львові, Львівське крайове товариство “Рідна школа”. – 1998. – 731 с.
20. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa. – В.в., – 1921. – 841 s.
21. Dziennik Urzędowy Rady szkolnej Krajowej w Galicyj. R. 25. – Lwów: В.в., 1921. – 489 s.
22. Dziennik Urzędowy Kuratorjum okręgu szkolnego Lwówskiego. R. 1928. – Lwów: В.в., 1924. – 490 s.

23. Dziennik Urzędowy Kuratorjum okręgu szkolnego Lwówskiego. R. 1929. – Lwów: B.w., 1925. – 633 s.
24. Dziennik Urzędowy Kuratorjum okręgu szkolnego Lwówskiego. R.34. – Lwów: B.w., 1930. – 651 s.
25. Dziennik Urzędowy Kuratorjum okręgu szkolnego Lwówskiego. R.37. – Lwów: B.w., 1933. – 540 s.
26. Gazeta Warszawska. – 1921. – 17 lutego.
27. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Ustawa z dnia 17 marca 1921). – Lwów-Warszawa-Kraków: B.w., 1926. – 24 s.
28. Kulczkowska A. Programy nauczania Historii w Polsce 1918 – 1932. – Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1972. – 228 s.

Лариса Середяк. Политика Польши в области образования относительно украинцев в 1919-1939 гг: попытка периодизации. В статье рассматриваются некоторые условия деятельности учебных заведений в нормативно-правовом поле Польского государства в 1919 – 1939 гг. Анализ законодательных актов дал основания автору скорректировать созданную Е.Пеленским в начале 30-х годов XX века периодизацию функционирования украинской школы в Восточной Галиции. Предложенная периодизация учитывает особенности внедрения политики колонизации на каждом из этих этапов.

Ключевые слова: колонизация образования, политика ассимиляции, нормативные документы, куратория Львовского школьного округа, периодизация.

Larysa Seredyak. Polish educational policy regarding Ukrainians in 1919-1939: periodization attempt. The article focuses on conditions of activity of educational institutions within legal framework of the interwar Polish state. The analysis of the related legislature allows to revise the periodization scheme of Ukrainian schooling in Eastern Galicia, the scheme that was suggested by Je. Pelenskyi at the beginning of 1930-s. The author suggests an alternative scheme that reflects new circumstances in activity of high schools and peculiarities of implementation of polonization policy during every chosen period.

Key words: polonization of education, assimilation policy, normative documents, departments of Lviv, school district, periodization.